

نمودارهای دستوری

عبدالحمید آخوندی

عبدالحمید - آخوندی

- ۱- به روال طبیعی انشعاب سازه‌ها توجه کنند.
 - ۲- نمره‌ی در نظر گرفته شده برای هر نمودار با نوع آن و شاخه‌ها و اجزای آن منطبق باشد.
- مثلاً به نمودار درختی جمله‌ی چهار جزئی جزئی زیر توجه کنید:

در کتاب‌های زبان فارسی دوره‌ی متوسطه از دو نوع نمودار استفاده شده است:

- ۱- نمودار درختی ۲- نمودار پیکانی

در ذیل پس از توضیح مختصر درباره‌ی هر کدام، به نمونه‌های گوناگون آن‌ها اشاره می‌شود.

استفاده از نمودارها در تبیین مسایل گوناگون زبانی دارای اهمیتی ویژه است که عینی کردن پدیده‌های ذهنی را به عنوان یکی از پی‌آمدهای آن می‌توان ذکر کرد. هر کوششی در این راه گامی است به سوی تسهیل تدریس درس‌های ادبیات و زبان فارسی بویژه بخش دستوری آن.

نمودار درختی Tree diagram

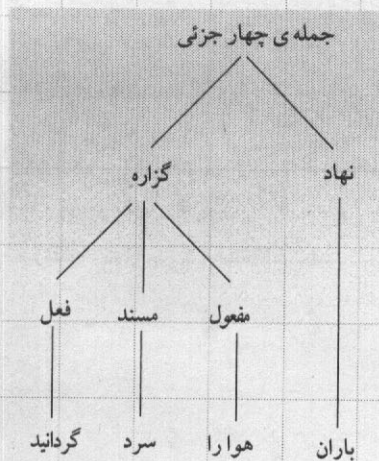
از این نمودار در کتاب‌های زبان فارسی برای توصیف گروه‌های اسمی و نیز برای نشان دادن سازه‌های اصلی جمله‌های ساده استفاده شده است. نمودار درختی نظام مند بودن جمله‌ها و مقوله‌های دستوری-را به طوری عینی و تصویری نشان می‌دهد و اطلاعات دستوری را به صورت منسجم و جمع و جور ارائه می‌دهد. این نمودارها نشان می‌دهند که هر کدام از سازه‌ها شاخه‌ای از یک درخت (بافت) هستند. این نمودارها نوع سازه‌های دستوری جمله‌ها و گروه‌های اسمی و محل انشعاب طبیعی آن‌ها و نیز محل گره و اتصال آن‌ها را نشان می‌دهد.

در این مقاله نیز نویسنده در تحقق همین هدف کوشیده است تا به گفته‌ی خودش از بار توضیحات تئوریک و شفاهی مطلب قدری بکاهد و آن را تصویری و دیداری سازد.

نمودارهای دستوری

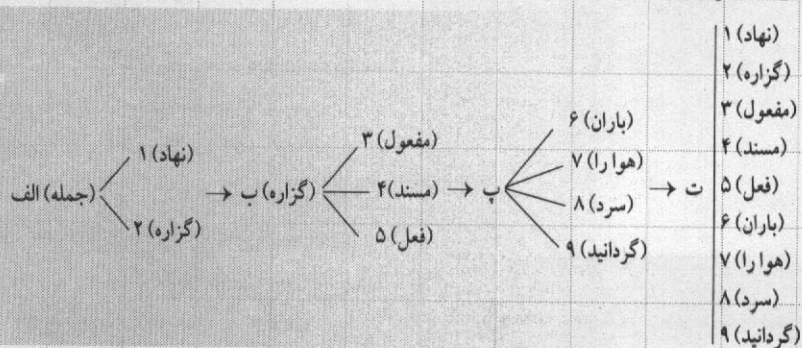
استفاده از رسانه‌ها در هر شکل به عنوان وسایل کمک آموزشی مفید و ارزنده است. از رسانه‌ها می‌توان به عنوان مکمل و تکیه‌گاه معلم در امر آموزش استفاده کرد. اما نکته‌ی مهم این است که: رسانه‌ها باید در دسترس باشند و امکان تهیه و استفاده از آن‌ها در حد توان معلم باشد.

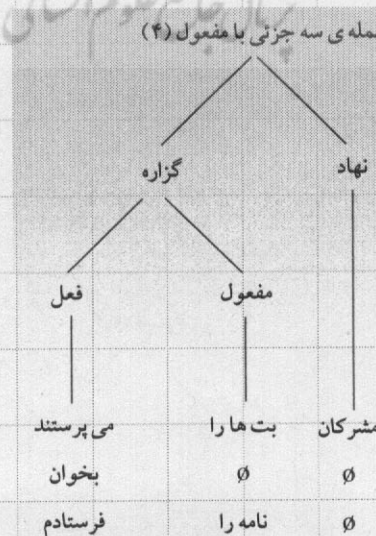
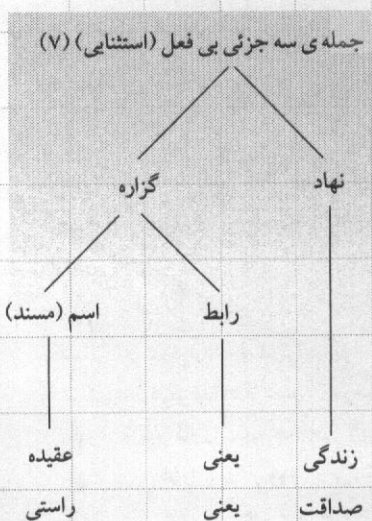
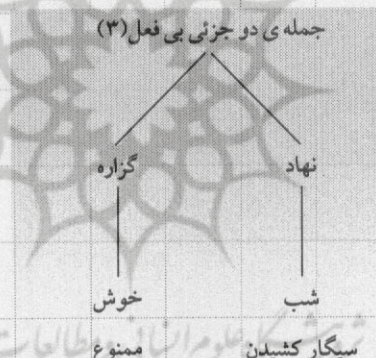
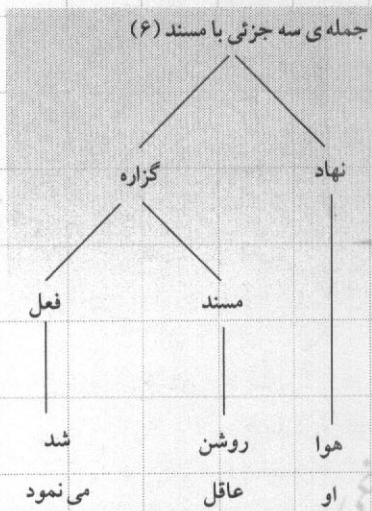
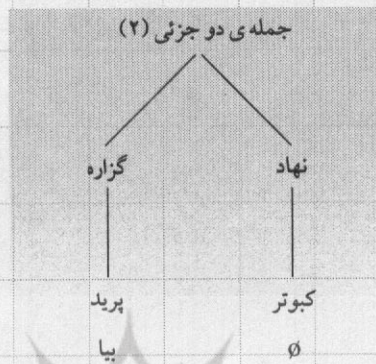
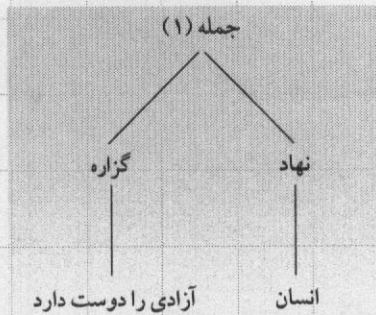
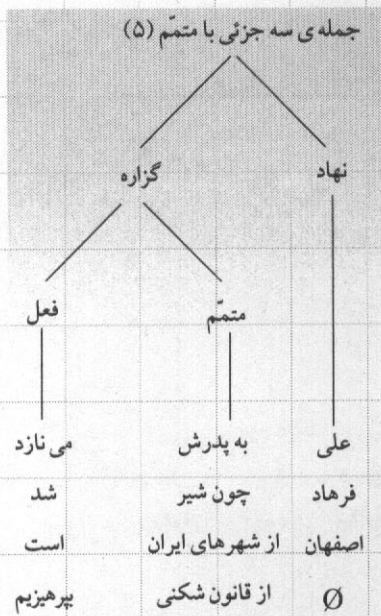
نمودارها یک وسیله‌ی دیداری هستند و می‌توان از آن‌ها به عنوان یک رسانه‌ی ساده و تصویری در جهت تسهیل امر آموزش استفاده کرد. نمودارها کار آموزش را کارآمدتر و سریع‌تر می‌کنند، و جنبه‌ی تصویری به مباحث آموزشی می‌دهند. از نمودارها نباید به عنوان وسیله‌ای برای تحت تأثیر قرار دادن دانش آموز استفاده کرد. بلکه باید سعی شود با کمک آن‌ها بافت فیزیکی جمله‌ها و گروه‌های مورد قبول دستوری به طور صحیح و واضح توصیف شود.

اکنون به نمودار زیر که مراحل ارزش‌یابی آن را در چهار مرحله و فرآیند نشان می‌دهد توجه کنید:

در نحوه‌ی استفاده و شیوه‌ی ارزش‌یابی از نمودارهای درختی-به خصوص در جمله‌های چند جزئی-دبیران محترم باید به دو نکته توجه کنند:

در مرحله‌ی الف ارزش‌یابی ما از دو شاخه‌ی اصلی جمله خواهد بود. (نمودار ساده)

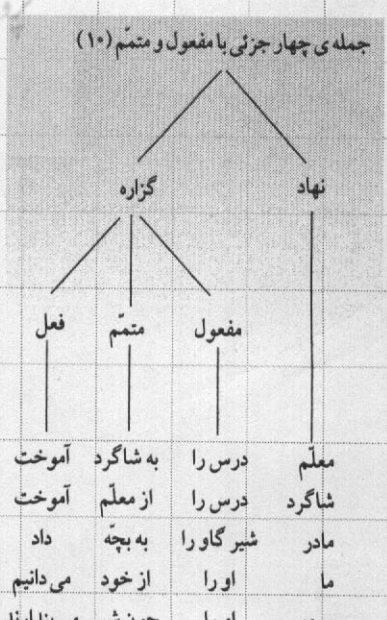
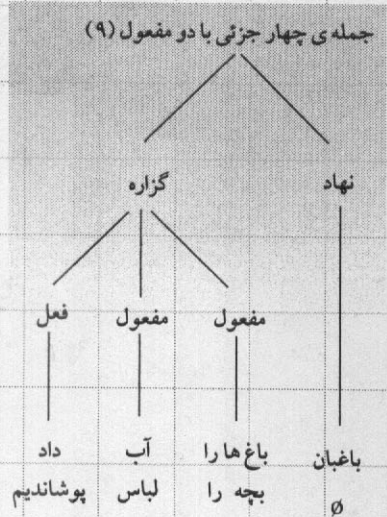
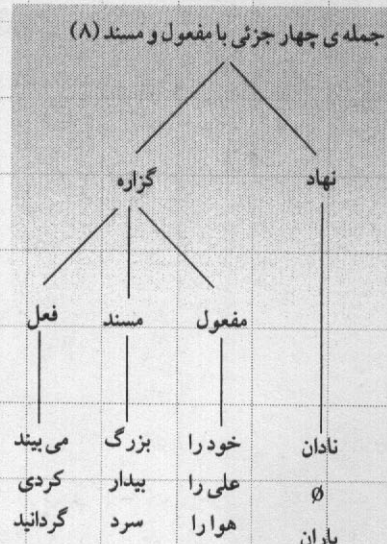
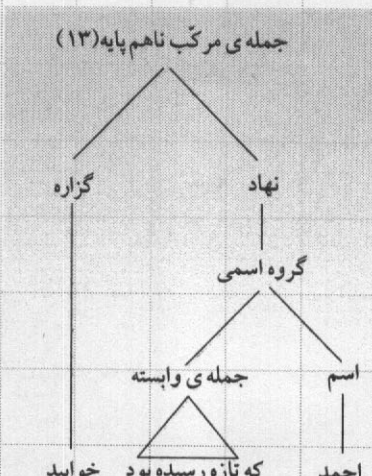
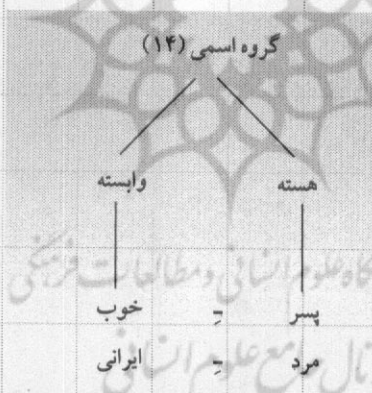
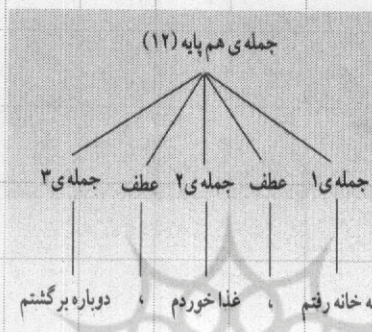
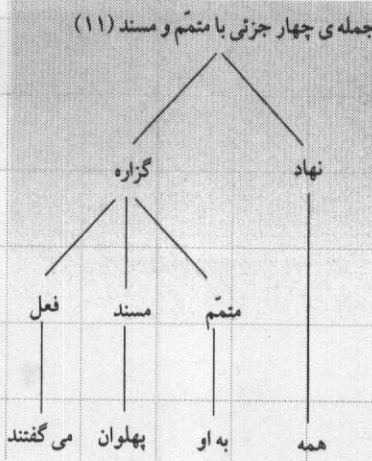
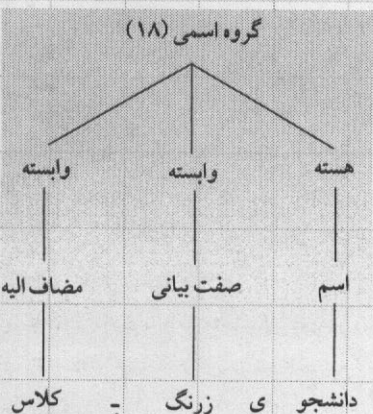
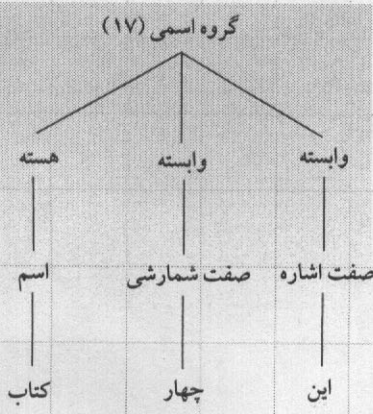
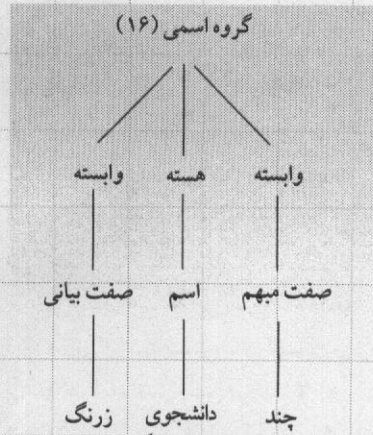
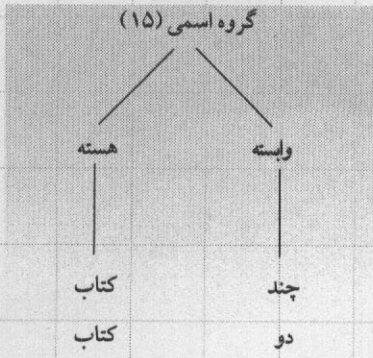
در مرحله‌ی ب با انشعاب‌های اصلی گزاره، همان نقش‌های نحوی در قسمت گزاره را آموزش و ارزش‌یابی می‌کنیم.

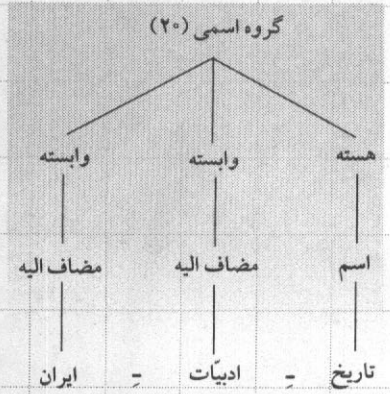
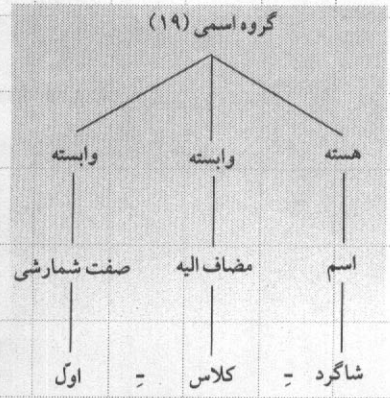
مرحله‌ی پ در این مرحله دقیقاً واژه‌هایی را که نقش‌های اصلی را برعهده دارند مشخص می‌کنیم. در صورت ارزش‌یابی از این قسمت باید قسمت‌های الف و ب نمودار را خود طراح سؤال جواب دهد یا اینکه کل الف و ب و پ را همراه رسم نمودار سؤال کند که در این صورت باید نمره‌ی ارزش‌یابی با موارد خواسته شده منطبق باشد.

مرحله‌ی ت: در این مرحله ترسیم و نوشتن کل نمودار این جمله‌ی چهارجزئی و تقسیمات و انشعابات آن را از دانش آموز می‌خواهیم.

به هر حال برای رسم این نمودار معلم یا دانش آموز باید سه مرحله‌ی الف و ب و پ و نه عمل اصلی را انجام دهد. نکته‌ی مهم این است که در صورتی دانش آموز مرحله‌ی ب را می‌تواند به درستی انجام دهد که مرحله‌ی الف را طی کرده باشد و همین‌طور طبیعتاً مرحله‌ی پ باید پس از یادگیری مرحله‌ی ب باشد.

اکنون به نمونه‌های متعدد این نمودار با توجه به کتاب‌های درسی اشاره می‌شود.

نمودار پیکانی

این نمودار به منظور تعیین روابط سازه‌های دستوری در محور هم‌نشینی (خطی) کاربرد بیشتری دارد. با این نمودار می‌توانیم هسته و وابسته‌های پیشین و پسین در گروه اسمی را به خوبی مشخص کنیم. همان‌طور که قبلاً اشاره شد مطلب جنبه‌ی تصویری و دیداری پیدا می‌کند و از بار توضیح شفاهی و تئوریک مقداری کاسته می‌شود. در ذیل به نمونه‌های متعدّد آن اشاره می‌شود:

۱- وابسته‌ی پیشین + هسته

این دانایان اولین پیشوا بزرگ‌ترین بخش

۲- هسته + وابسته‌ی پسین

آفتاب روشن نفر سوم

- ۳- صفت مبهم + صفت شمارشی + هسته
هر چهار دانش‌آموز
- ۴- صفت شمارشی + ممیز + هسته
دو دستگاه صندلی یک قبضه تنگ
- ۵- شاخص + هسته + مضاف الیه
سرهنگ صیاد شیرازی
- ۶- هسته + صفت + مضاف الیه
آفتاب روشن حقیقت (آفتاب روشن حقیقت)
- ۷- هسته + صفت + صفت
رنگ سبز لجنی چشمان آبی روشن
- ۸- هسته + مضاف الیه + مضاف الیه مضاف الیه
کتاب تاریخ علی کیف پسر همسایه دیوار خانه‌ی مهدی حسن
- ۹- هسته + صفت + مضاف الیه
پیراهن سیاه مرد
- ۱۰- هسته + مضاف الیه + صفت
پیراهن مرد سیاه
- ۱۱- هسته + صفت بیانی + صفت نسبی (تعدّد صفاتی که از یک مقوله نیستند)
دانشجوی زرنگ ایرانی
- ۱۲- هسته + چند صفت هم‌پایه
گردن ظریف و کشیده گردن ظریف کشیده و زیبا مرد خوب و دانا و باتقوا
- ۱۳- هسته + صفت + مضاف الیه
خوردن این غذا
- ۱۴- هسته + مضاف الیه + صفت‌های هم‌پایه
معیار دستور زبان واحد و انعطاف‌ناپذیر
- ۱۵- هسته‌های هم‌پایه + صفت
مردان و زنان فداکار گردن و دست و پای ظریف
- ۱۶- هسته‌های هم‌پایه + صفت‌های هم‌پایه (تعدّد موصوف و صفت)
مردان و زنان فداکار و مؤمن
- ۱۷- هسته‌های هم‌پایه + مضاف الیه (تعدّد و هم‌پایگی مضاف)
مدارس و دانشگاه‌های ما درها، پنجره‌های ساختمان موزه
- ۱۸- هسته + تعدّد و هم‌پایگی مضاف الیه
رنگ درها پنجره‌ها و ستون‌های ساختمان موزه
- ۱۹- متمم + متمم متمم
از آشنایی با شما خوشحال هستم
- ۲۰- مطابقت نهاد جدا و پیوسته
علی دوستان ما را دید کتاب را خرید
- ۲۱- ضمیر و مرجع ضمیر
او از برادر خود رنجیده بود ولی آن را پنهان می‌کرد
- ۲۲- جمله‌ی مرکب
به بازار رفته تا کتاب بخرم

پاورقی:

- ۱- کتاب‌های زبان فارسی دوره‌ی متوسطه، اوک، دوم و سوم جدیدالتألیف
- ۲- دستور سال سوم فرهنگ و ادب، غلامرضا ارزنگ، علی‌اشرف صادقی، چاپ ۱۳۶۰
- ۳- دستور زبان فارسی، دکتر مشکوة الدینی، صص ۱۱۸ و ۱۱۹
- ۴- توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی، دکتر باطنی
- ۵- بررسی زبان: جورج یول ترجمه‌ی دکتر حسین جاویدان و دکتر وثوقی
- ۶- زبان‌شناسی زبان، جولیا. اس. فالک، ترجمه‌ی خسرو غلامعلی زاده
- ۷- زبان‌شناسی کاربردی-کتو وان‌الس- ترجمه‌ی محمود الیاسی- آستان قدس